

Mphato
wa **3**

Puku ye Kgolo ya dikanegele tše kopana

SEPEDI

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Puku ya

5

Mokgwa wa go šomiša Puku ye ye Kgolo:

Dikanegelo tše di lego ka mo go puku ye:

1 Dieta tše Maphoko tše go kitima

2 Anansi le legapu la go bolela

11

Go itokišetša nako ya go bala Puku ye Kgolo.

- Kgonthiša gore barutwana ka moka ba bona puku.
- Ge barutwana ba phapošborutelo ya gago e le ba bantši, bokaone ke gore o šome le sehlopha se sennyane.
- O tla hwetša gore go na le mohola go dira gore puku e eme gore o se hlwe o e swara ge o dutše o e bala. (Lebelela ditalo tše gore o dire gore puku e eme ka khabara ya morago.)
- Šomiša rula goba sešupo go šupa mantšu, ge o dutše o bala.
- Ge o nyaka go bonagatša mantšu, o ka mamaretša mantšunyana a go mamaretša go dikologa lentšu go le bonagatša, goba wa dira lefastere la maselamotse. Šomiša setsekana sa pampiri ya sebopego sa khutlennethwi, o se ripe mo bogareng, gomme o bee khutlennethwi, o e tloše mo bogareng, gomme o mamaretše khutlennethwi godimo ga sengwalwa gore go bonagale fela lentšu le tee.

Nako ya mathomo ya go bala ka go šielana

Nako ya mathomo e lebanywa le boipshino le tebelelo ya mathomo ya go lebelela sengwalwa, barutwana bona ba fetola ka bobona ge ba lebelela sengwalwa.

- Phetlolla kanegelo, ba tla bala. Bolela ka ga ditshwantšhetšo.
- Kgopela barutwana gore ba bolele gore ba nagana gore kanegelo yeo e theilwego godimo ga diswantšho e reng.
- Tšweletša mantšu a mathata goba a maswa pele barutwana ba bala kanegelo.
- Dira dikarata tše mantšu go tsebagatša tlotlontšu ye mpsha.
- Bala kanegelo, o šomiša ditlhagišo, gomme o fetolafetola lentšu la gago, lebelo le moywa lentšu. Šomiša dika le ditlhagišo tše sefahlego.
- Latela mongwalo ge o dutše o bala, ka go šupa mantšu ka kotana goba ka rula, gore barutwana ba bone seo o se balago, gomme ba amanye modumo le dika mo lephepheng. Gape se se tla ba thuša go bona tshepetšo ya go bala go tloga go la nnele go ya go la mmagoja, le go tloga godimo go ya tlase.
- Šomiša se bjalo ka sebaka sa go tsebiša 'polelo ya puku' bjalo ka: mantšu, mafofo, lephepheng, mongwadi le hlogo, bjalobjalo.
- Dira gore barutwana ba kgathetša tema mo kanegelong, ka go bolela fao sekafoko se ipoletšago (mohlala: "Kitima, kitima, kitima ka lebelo leo o ka le kgonago, o ka se ntshware - Ke nna monna wa borotho bja dikhanakhana!").
- Kanegelo ye e bušeletšwago e swanetše go balwa gabedi go ya gararo, go fa barutwana sebaka sa go tšweletša polelo ya mogobelo, ge ba ekiša ditiragalo, goba go bušeletša dikarolo tše kanegelo, ka mantšu ao ba ikgethetšego ona.

Nako ya bobedi ya go bala ka go šielana

- Mo nakong ya bobedi go šomišwa sengwalo sona seo se šomišitšwego, gomme nepišo e šuthela go tšwela pele go kgathetša tema mo go baleng le morutiši, go šomišwa dipoledišano tše di šomišwago go tšweletša pele kwešišo ya tlotlontšu, go fetolela mabokgoni le sebopego sa sengwalo (popopolelo, maswaodikga, bjalobjalo).
- Go tšwa go wena, morutiši, go dira gore go išwe šedi go hlokome leng dithuto tše di amanago le šedi yeo e lebelelagoo dikgopoloo tše di latelago, mabapi le dikgatišo, dibopego tše dingwalo, mekgwa ya tumothlaka, dipatrone tše polelo, boitshupo bja mantšu, mokgwa wa go lemoša mantšu, le kwešišo, go mehlwaela ya tekanetšo (ntšukantšu, go pušeletšopeakanyo, go tšeia gore go bjalo, tekanyetšo le dipotšišo tše go fa maikutlo).

Nako ya boraro ya go bala ka go šielana

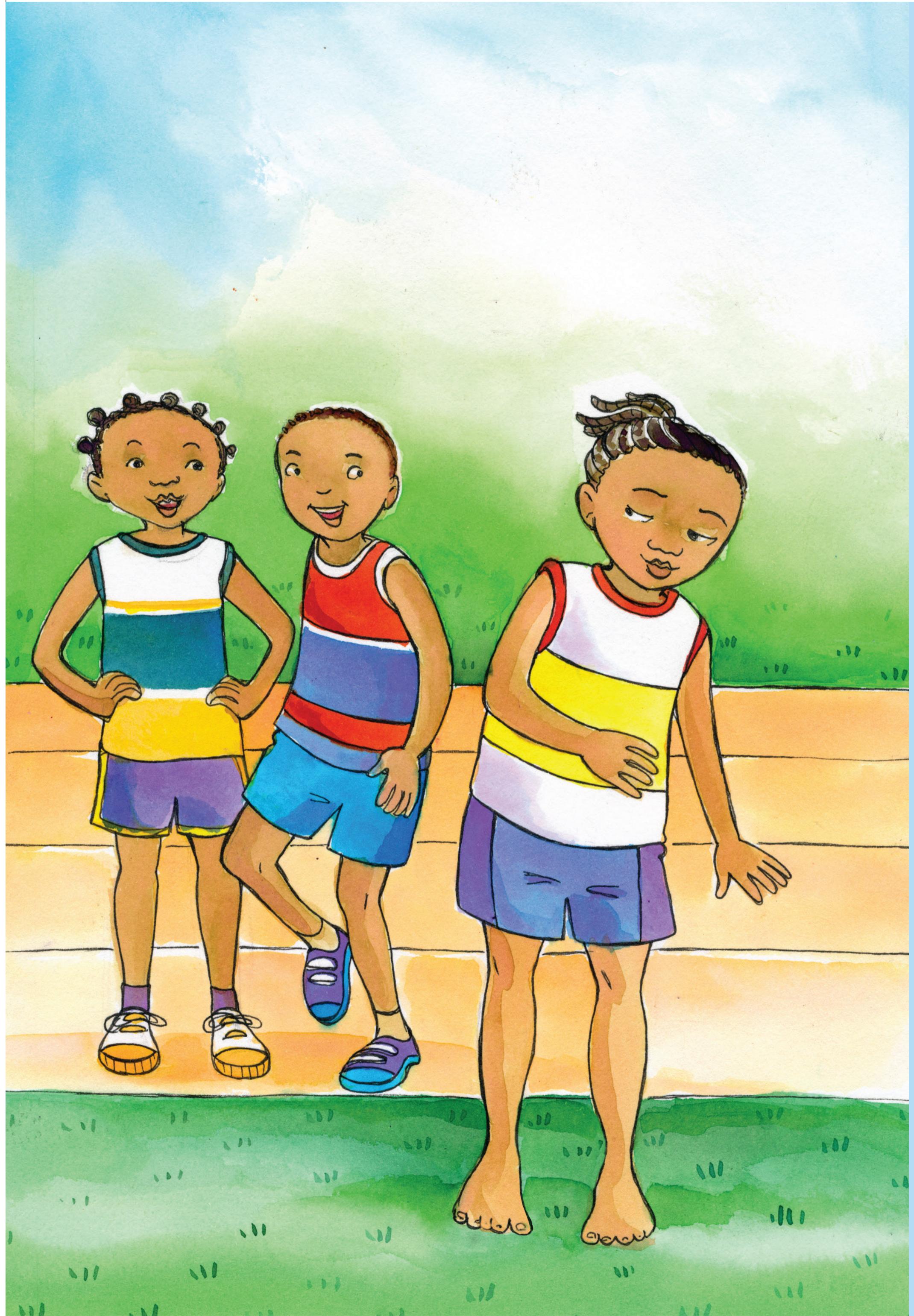
- Mo nakong ya boraro ya go bala ka go šielana, barutwana ba swanetše go bala sengwalo ka bobona gomme ba kgathetša tema ka go bolela, ba kgathetša tema ka go dira ka matsogo le go ngwala ditiragalo tše di theilwego godimo ga sengwalo.
- Ge go kgonagala, sengwalo sa Go balwa ka go Šielana se swanetše go tsebiša go Ngwala ka go Šielana moo morutiši a swanetšego go laetša gore sengwalo se ngwala bjang, gomme barutwana ba sware morero wa go ngwala taodišo ka ga sengwalo, gomme morutiši a kgathetša tema ya go kgonagatša le go ba sethaledi sa go laetša gore go ngwala bjang. Gomme tshepetšo e thuša go lokišetša barutwana ge ba dira mošomo wa bona wa go ngwala.

1

Dieta tša Maphoko tša go kitima

Maphoko o be a le Mphatong wa 4 Sekolong sa Praemari sa Greenway kua Durban. O be a kitima go phala ba bangwe, le gona o be a itšhidolla le go kitima letšatši le lengwe le le lengwe. Bana ba be ba fela ba mo rumula ka ge a be a se na dieta tša go kitima. O be a duma ge a ka be a na le dieta tša go kitima ka gore maoto a gagwe a be a eba bohloko, gagolo ge mo fase go be go fiša. Gape, o be a selekega ge bana ba mo sega.

Ka Mokibelo wo mongwe, Maphoko o ile a tšeа tšelete ye a bego a e bolokile, a ya lebenkeleng la go rekiša tša dipapadi, kua toropong. O ile a lebelela dieta tša go kitima, eupša o ile a swaba ka ge a be a se na tšelete yeo e bego e ka di reka.

Mohumagadi Motau, mong wa lebenkele, o ile a lemoga go nyama mo go bego go bonagala mahlong a Maphoko.

“Ge o ka thopa sefoka mo lebelong, ke tla dira gore o be le dieta tša go kitima ka ntle le go di lefela,” a realo.

“Eupša ge o ka se thope sefoka, o tla swanelwa ke go di lefela,” a realo, a myemyela.

“Jonna! Mohumagadi! Ke leboga kudu!

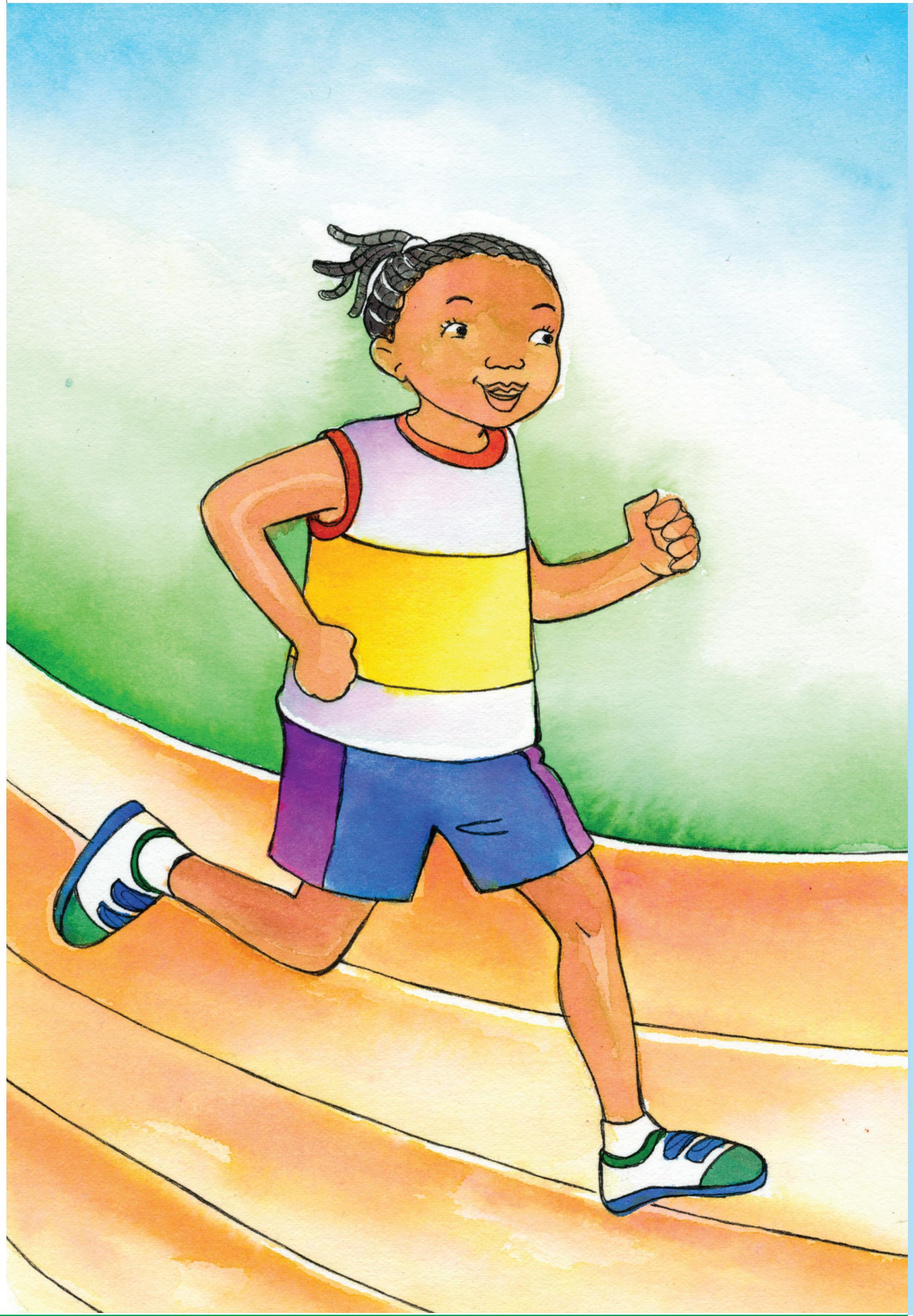
Ke tlie go itšhidolla matšatši ka moka,
gomme ke tla leka ka maatla gore ke
thope sefoka,” gwa realo **Maphoko**, ka
ditebogo.

Gomme ge, ke seo Maphoko a se dirilego. O kitimile, a kitima, go fihla ge maoto a gagwe a eba bohloko.

"Ke swanetše go no tšwela pele," a ipotša bjalo.

"Ga se ka swanelo go felelwa ke maatla, ka ineela!"

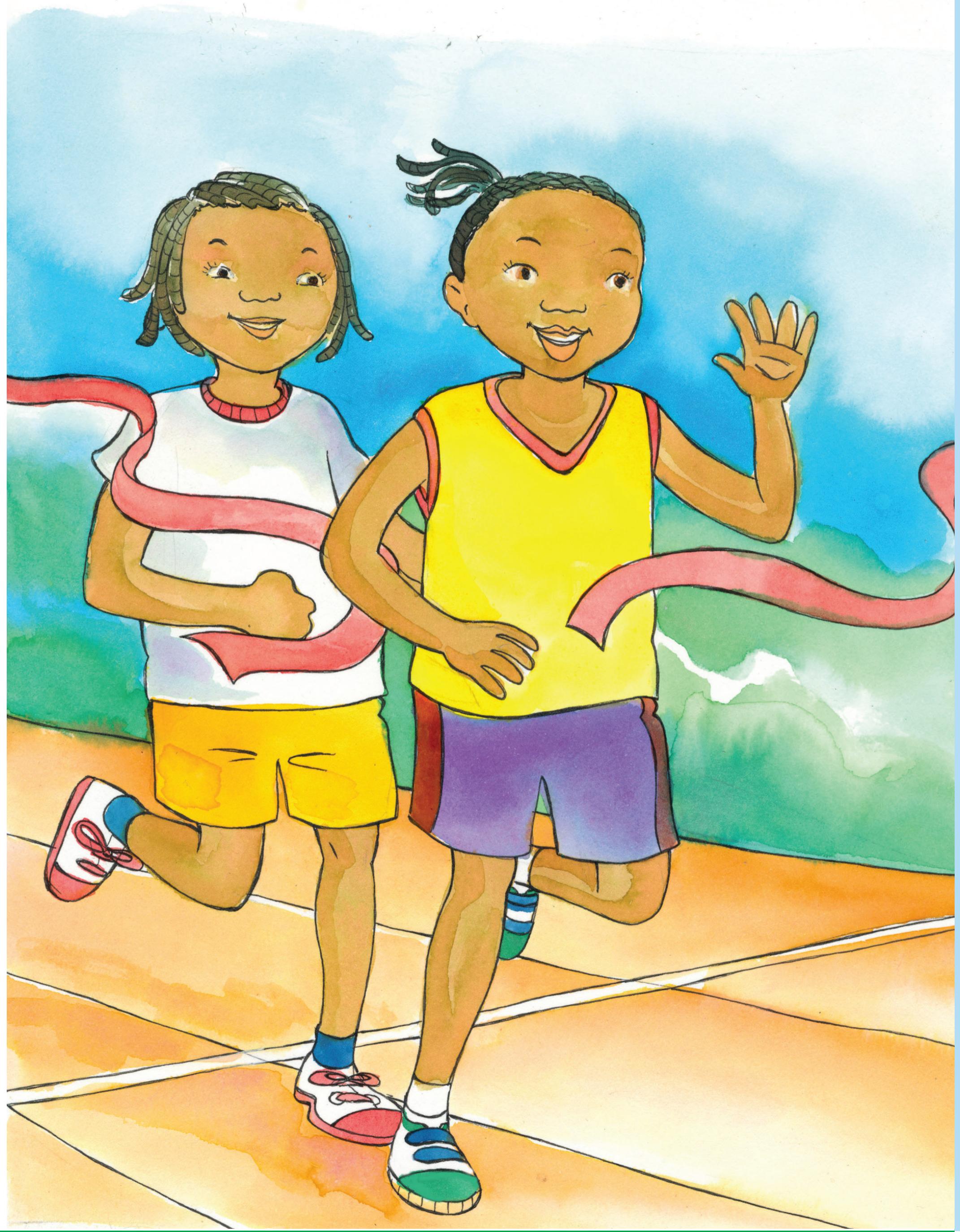

Letšatši lela le legolo la fihla, gomme
Maphoko o be a tšhogile ge a fihla moo
go thongwago gona.

Eupša fela ge a šetše a thomile
go kitima a lebala letšhoga. O ile a
kitima bjalo ka phefo, gomme a tshela
mothalo wa gore ke feditše!”

Mola bakgathatema ba bangwe ba sa
le kgole.

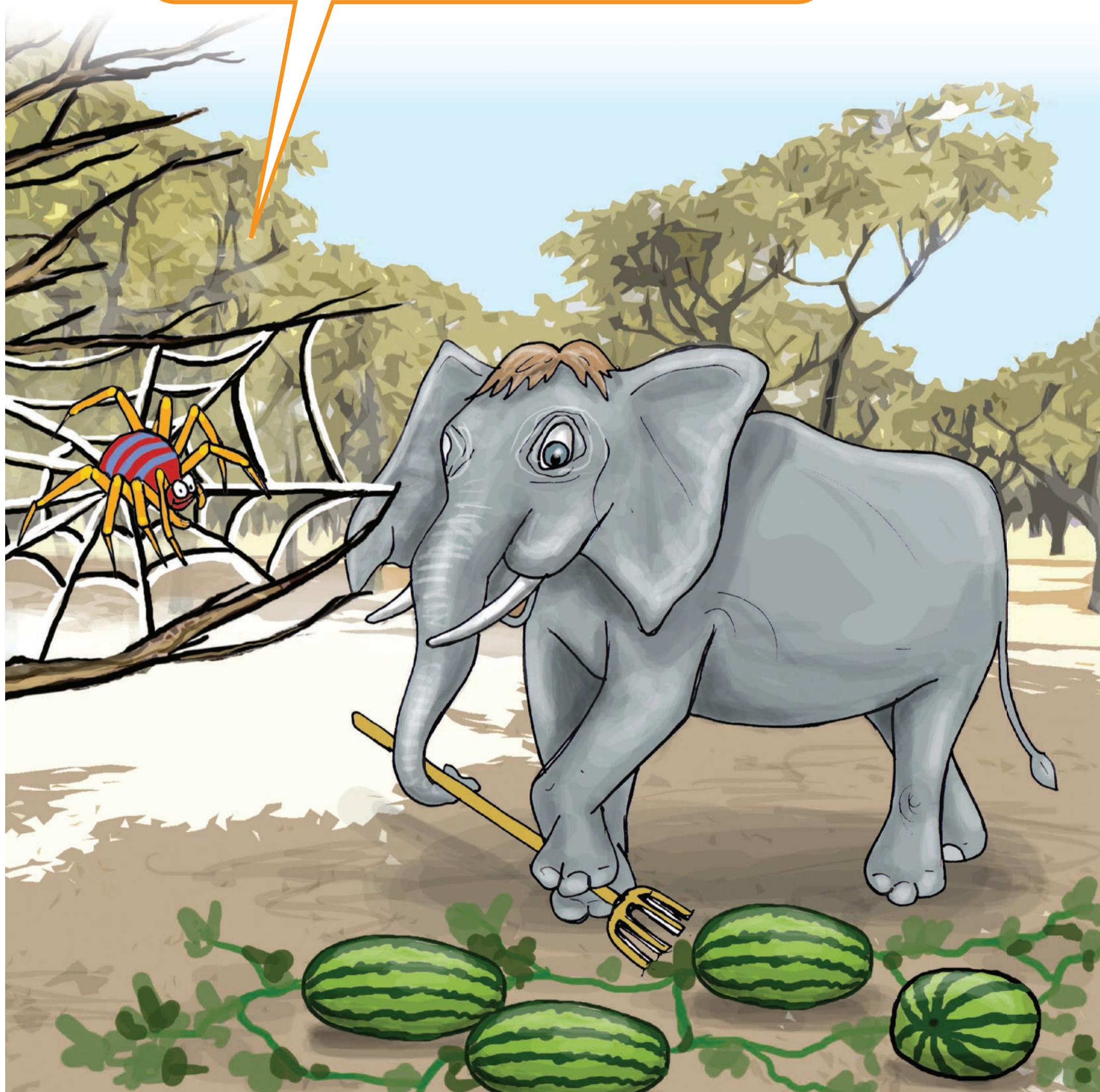
“Ke thopile sefoka! Ke thopile sefoka!”
a goelela ka lethabo, a lebelela fase, a
lebelela dieta tšela tša go dira mehlolo,
tšeо bjale e lego tša gagwe.

Anansi le legapu la go bolela

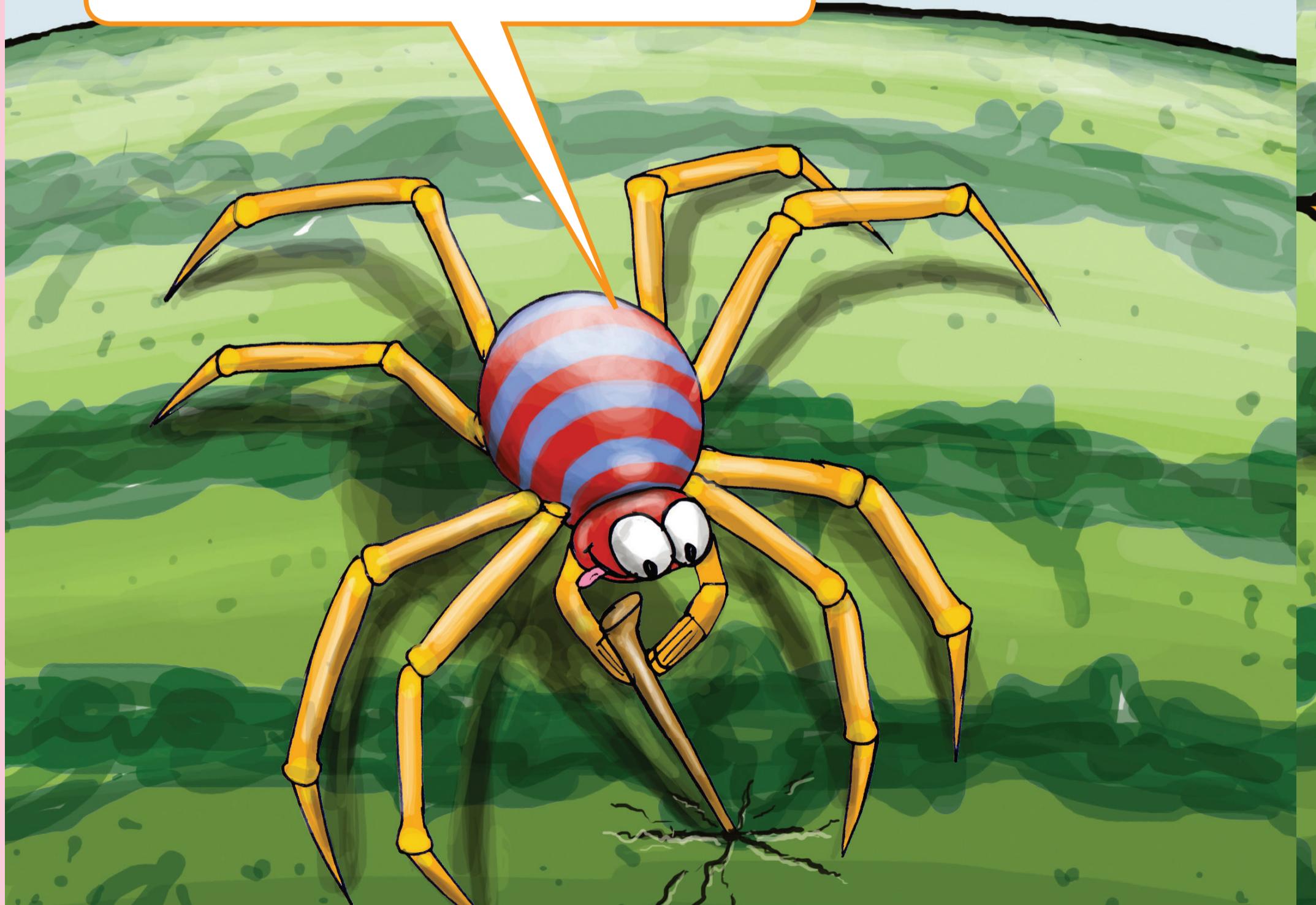
Mosong wo mongwe wa go kgahliša,
Anansi segokgo o be a dutše kua
godimo mohlareng wa meetlwa a
bogetše tlou e šoma ka maatla
e araka tšhengwana ya yona ya
magapu. Anansi o ile a swarwa ke tlala
kudu.

Ke rata magapu, fela go boima
kudu go a bjala. Ke swanetše
go hwetša le lengwe la ona.

Ka nako ya mosegare wa sekgalela tlou
e ile ya ya ikhutša. Ye, ke nako yeo
Anansi a bego a e letile. O ile a thokga
mootlwa gomme a o šomiša go thula
lešoba mo legapung le legologolo la go
butšwa.

Bjalo ke nako ya ka.
Mala a ka a a lla.

Anansi o ile a sobeletša mootlwa
mole teng wo a o thubutšego
legapung gomme a thoma go ja. O
jele, a ja go fihla ge a khoše ebile
dimpa tša gagwe di le nkgokolo bjalo
ka bolo.

Aowa hle! Gape se
se a ntswilenyetša!

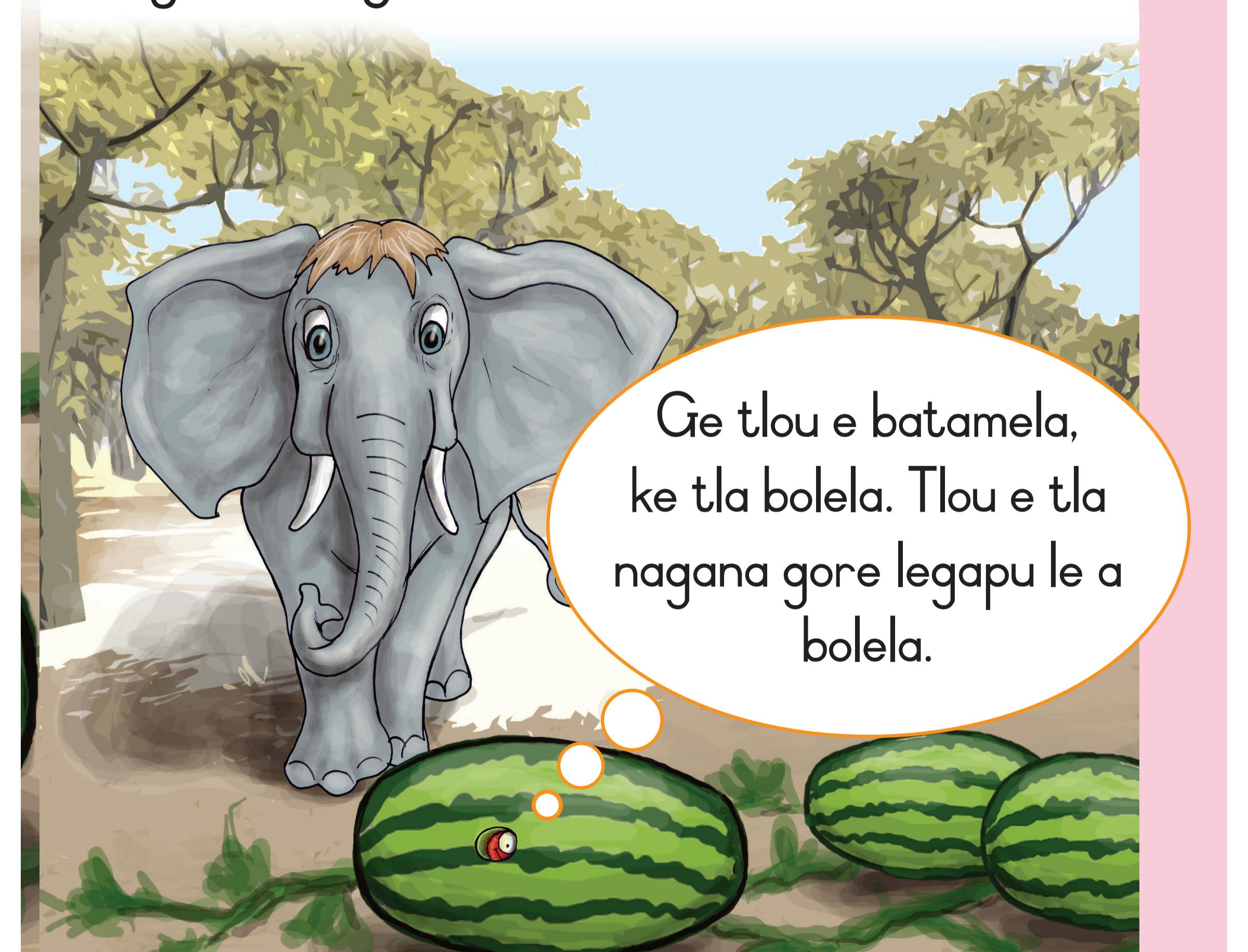
Ka morago ga go ja legapu ka moka,
Anansi o be a nonne kudu ka fao a se
kgone go tšwa.

Mala a ka a tletše kudu!
Nka se tsoge ke kgonne go
tšwa ka gare ga legapu le.

Anansi a dula ka gare ga legapu
a sa tsebe gore a direng. Ka yona
nako yeo a kwa tlou e tšwelela
e lebile tšhengwaneng ya yona.

Anansi a napa a tlelwa ke kgopolole
ye e itšego.

Ge tlou e batamela,
ke tla bolela. Tlou e tla
nagana gore legapu le a
bolela.

Tlou e be e sa re e topa legapu ge e
ekwa legapu le bolela. Ya theeletša
ka hloko. Ee, legapu le be le bolela!
Se ke selo seo kgoši e swanetšego go
se bona.

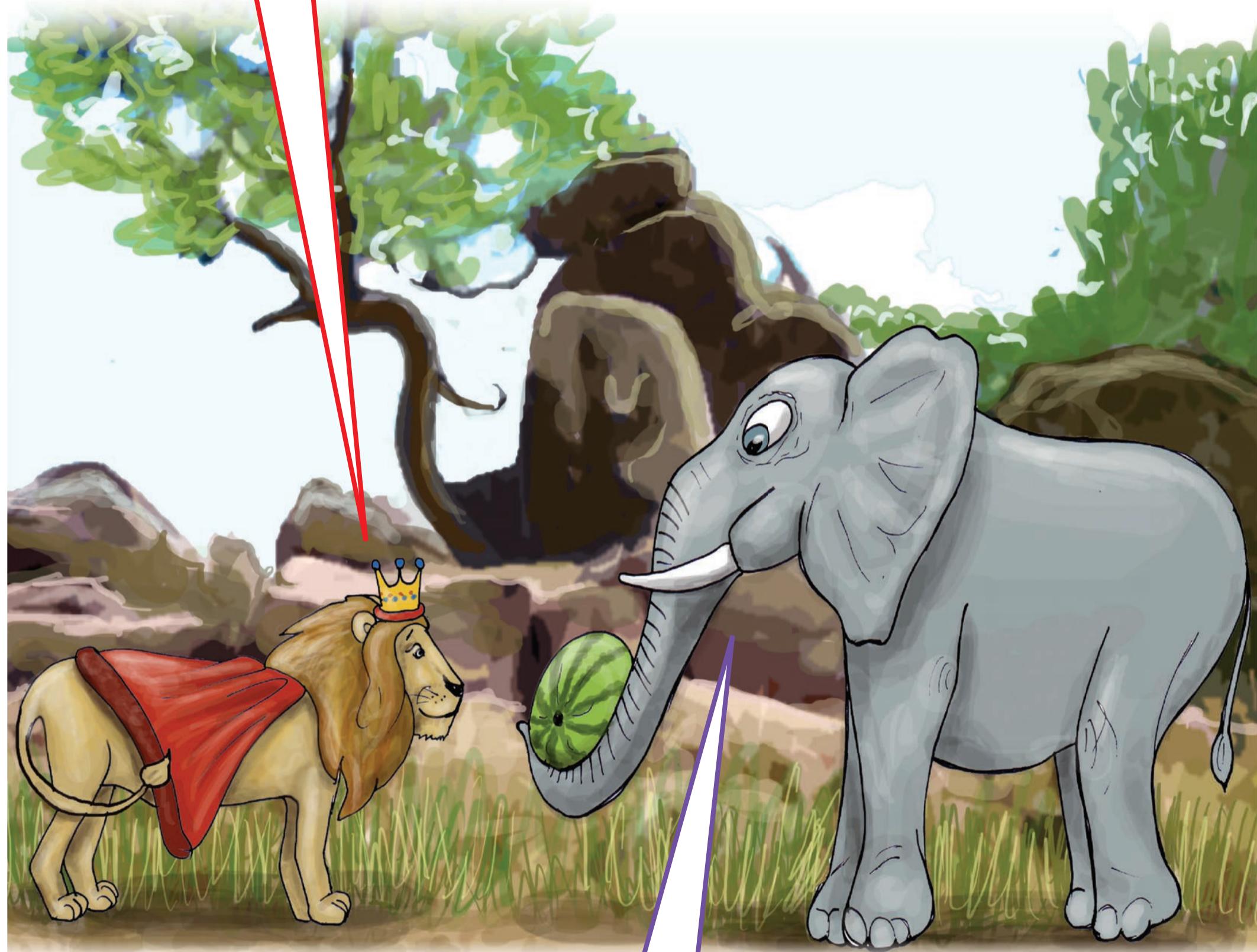

Legapu la go
bolela! Ke mang a
ka kgolwago seo? Ke
swanetše go laetša
kgoši selo se.

Ntebelele. Ke nna
Kgoši Legapu.

Kgoši e be e maketše ge tlou e mo fa legapu. Kgoši o be a rata dimpho tša go ikgetha. Legapu e be e se mpho ya go ikgetha.

Ke ka lebaka la eng o ntlišeditše
legapu le? Ke na le magapu a
makgolokgolo ka tšengwaneng
ya ka.

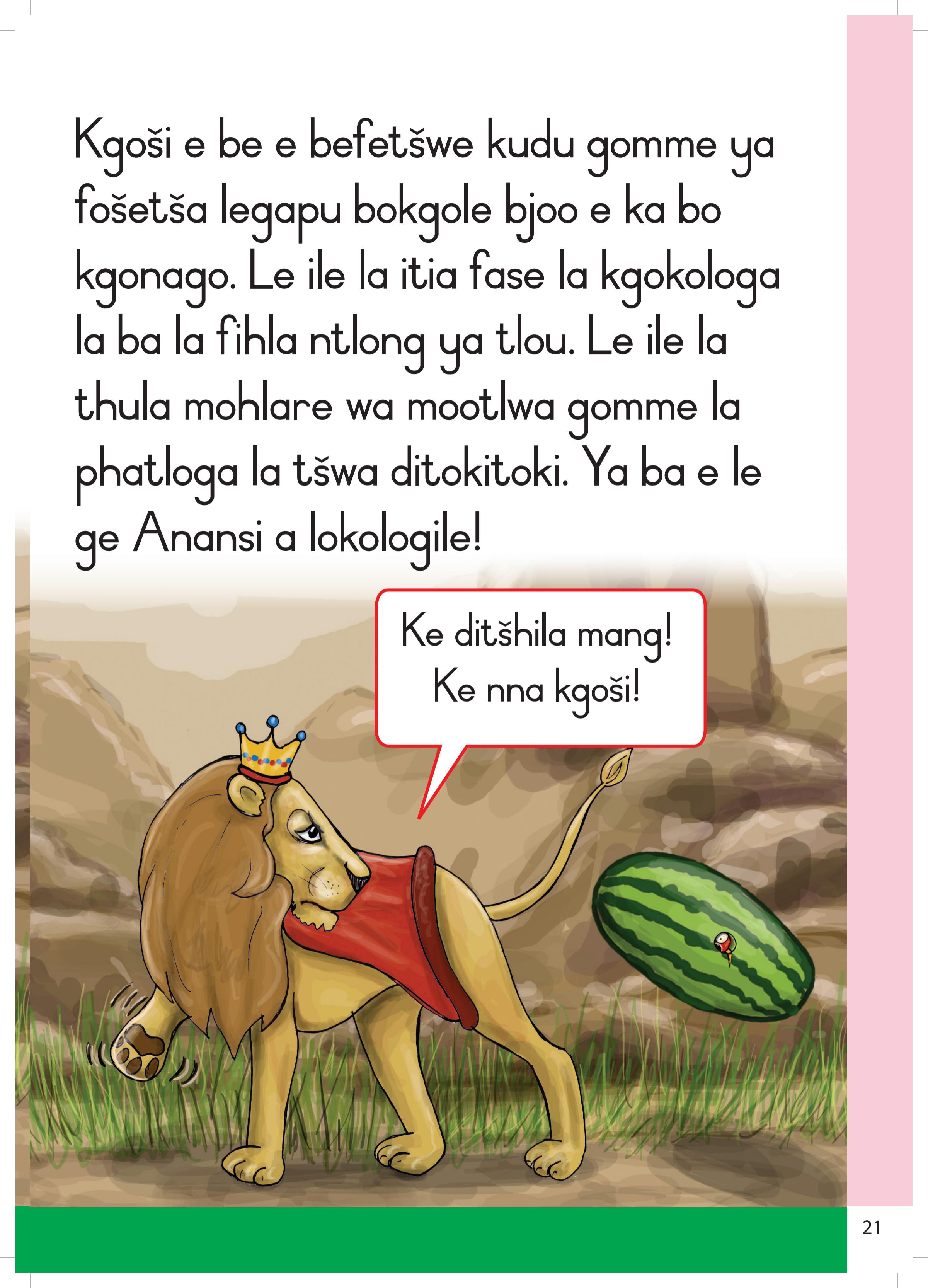
Legapu le le kgonago bolela.

Kgoši e be e nagana gore tlou e bapala ka yena. E ile ya thoma go befelwa.

Legapu la go bolela? Seo ga ke se kgolwe. Lagapu, bolela re kwe.

Kgoši e be e befetšwe kudu gomme ya fošetša legapu bokgole bjoo e ka bo kgonago. Le ile la itia fase la kgokologa la ba la fihla ntlong ya tlou. Le ile la thula mohlare wa mootlwa gomme la phatloga la tšwa ditokitoki. Ya ba e le ge Anansi a lokologile!

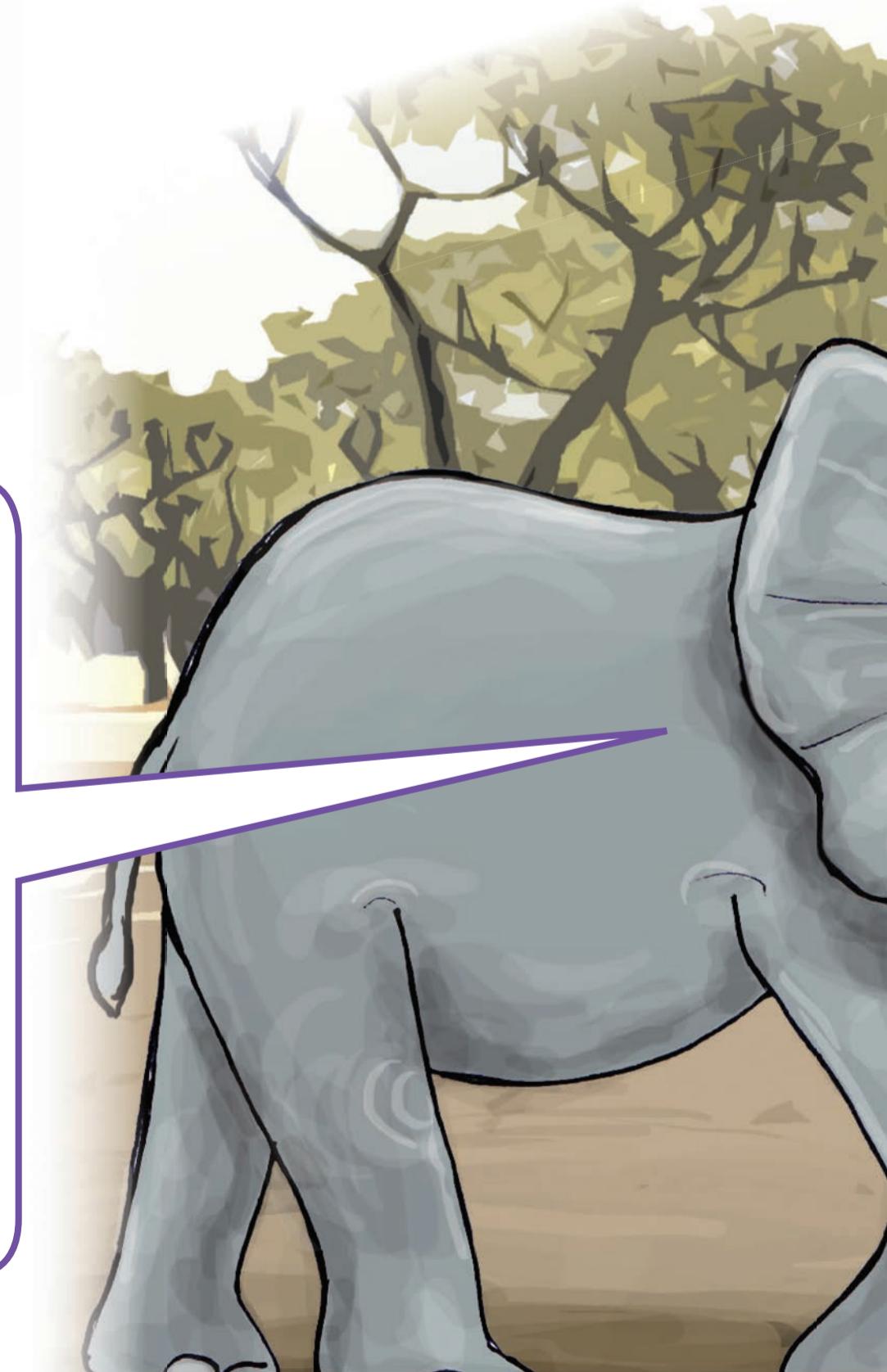

Ke ditšhila mang!
Ke nna kgoši!

Bjale Anansi o be a swerwe ke tlala
gape. O ile a namela mopanana a nyaka
dipanana tšeо a ka di jago.

Ka yona nako yeo tlou ya tla gae.
O be a nyamile. Go direga eng ka
tšengwaneng ya gagwe? Legapu la go
bolela le be le le kae?

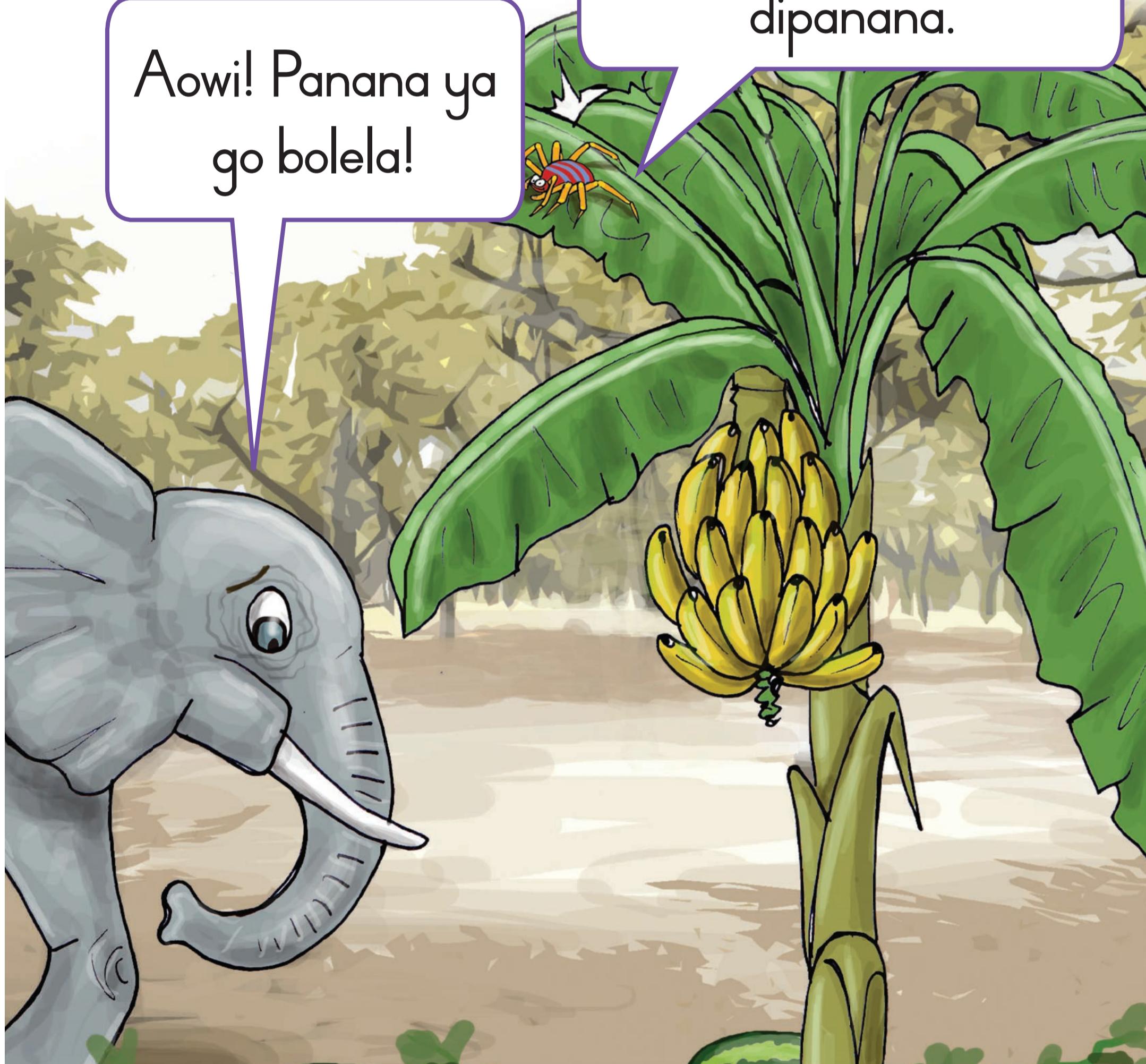
Lena magapu, le
ntsentše mathateng
kua go kgoši! Go
na le legapu leo le
boletšego gore lona
ke kgoši.

Anansi o ile a myemyela ka lethabo.
Se e tlide go ba selo se sebotse sa go
segisa!

Legapu la kgoši?
Se ke go seleka fela.
Nna ke nna kgoši ya
dipanana.

Aowi! Panana ya
go bolela!

Tlou ya batho! E be e nagana gore
mohlomongwe ga e tšee gabotse.

O a amogelega mohlwaeleng wa Puku ye Kgolo. Puku ye, ye Kgolo e hlama karolo ya Mohlwaela wa Molalatladi, wo o aparetšago dipukutšomo, kgoboketšo, dipadišo tše di hlophilwego le diphoustara. Re hutša gore o tla hwetša dikanegelo tša go fapano tše di akareditšwego ka go Dipuku tše Kgolo tše seswai tša mphato wo, tše di nago le mohola go barutiši ba lena, le gore barutwana ba lena ba tla ipshina ka maitemogelo a go bala ka go šielana. SEPHOLEKE (CAPS) sa Kgato ya Motheo se tšweletša molaleng go Bala ka go Sielana e le ye ningwe ya dikarolwana tše bohlokwa tša maano a go bala. Go bala ka go šielana ka mehla go diragatšwa mo nakong ya matšatši a mabedi le a mane mo bekeng mo ngwana yo mongwe le yo mongwe a nago le sengwalo sa go swana le tše dingwe tša go balwa. Dipukutšomo le dipadišo tše di hlophilwego di swanetše boikemišetšo bjo.

Le ge go le bjalo, go bala ka go šielana o šomiša Puku ye Kgolo ya go ba le maletere a magolo ke mokgwa wo mobotsebotse wa go bala ka go šielana, ka gore barutwana ba kgona go bona maletere le diswantšho, gomme, o kwešiša ge o dutše o bala ka mokgwa woo o swanago le go bolela kanegelo ya balapa ka mokgwa wa setlwaedi wa setšo. Go bohlokwa gore barutwana ba dule ba dikologile Puku ye Kgolo, ka gore barutwana ka moka ba kgona go bona le go bala sengwalo. Maletere a magolo a Puku ye Kgolo a dira gore motho a balele godimo, a balela barutwana ba palo ye kgolonyana ka nako e tee mo lefelong leo go iketlwago, motho a sa tshoge selo.

Puku ye Kgolo mo go mehlwaela ye, e tla tsebiša barutwana dikanegelo tše ntši, direto, merumokwana le ditiragatšo, gammogo le tsebo, le ditshwantšho, ka lerato.

Ke mošomo wa gago, bjalo ka morutiši, go dira gore dikanegelo di be le bophelo mo go barutwana, le go dira gore lefelo le ba lego go lona le be la go thabiša, la go ba lefelo la khuduego ya mahlahla. Ge o šomiša Dipuku tše Kgolo, go go kgontša gore o be mohlala, ka maitemogelo a go bala, ka go hlama moyo wa lethabo, go wena le barutwana ba gago. Re hutša gore puku ye e tla go thusa gore o dire ka wona mokgwa woo.

Dikgopolole tše dingwe tša go šomiša Puku ye Kgolo

ISBN 978-1-4315-3033-5

ISBN 978-1-4315-3033-5

THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

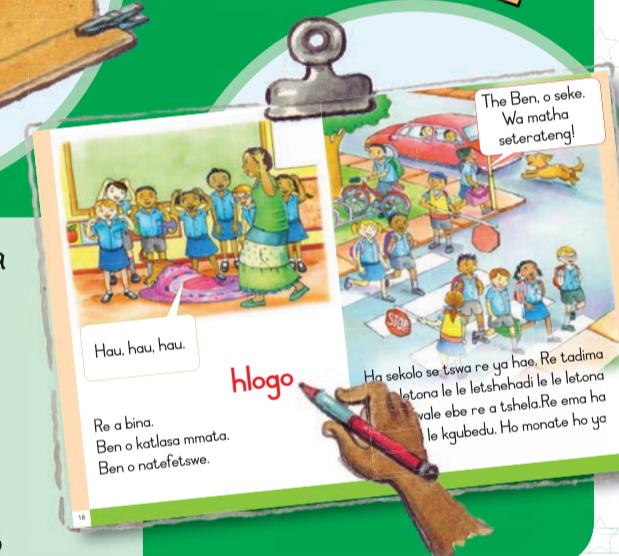
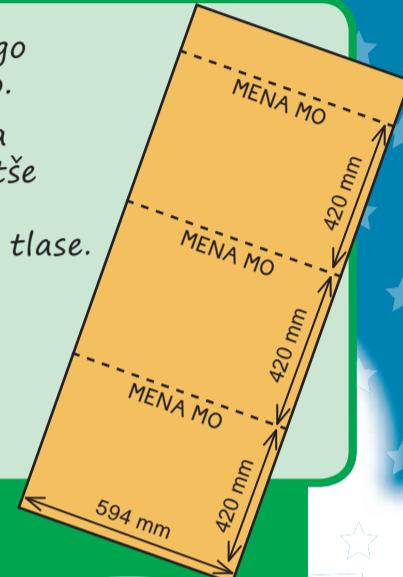
Itirele lefelo la gago la go bea Dipiku tše Kgolo

O tla swanelwa ke go ba le:

1. Khatepoto ya bophaphathi bja go lekana le bja Puku ye Kgolo ge e butšwe (594 mm) le botelele bja Puku ye Kgolo, gararo (1360 mm).
2. Theipi ya go kgomaretša
3. Dipatiši tše pedi goba diphekese go swara khatepoto maemong a yona.

Šomiša Theipi ya go mamaretša go kgomaganya diripa tša khatepoto.

Mena khatepoto go dira freimi ya sebopego sa A gomme o mamaretše botlase le bokapele bjale ka ge go laetšwa mo go tshwantšetšo mo tlase.

- Šomiša phaphathi ya plastiki ye e se nago mebal a e be sekhpetsi sa Puku ya gago ye Kgolo. E tla hola barutwana le morutiši go ngwala godimo ga plastiki.
- Ngwala godimo ga sekhpetsi ka pene yeo e dirilwego, gagolo, ka meetse, yeo e hlatswegago.
- Šomiša sepatiši sa go se ngaologe sesolo go kgomagantsha sekhpetsi sa Puku ye Kgolo, sa go bonagantsha.

